

Міністерство освіти і науки України
Кам'янець-Подільський національний університет імені Івана Огієнка
Факультет спеціальної освіти, психології і соціальної роботи
Кафедра загальної та практичної психології

Кваліфікаційна робота
(магістра)

з теми: **«ВПЛИВ СОЦІАЛЬНИХ СТЕРЕОТИПІВ НА ПСИХОЛОГІЧНЕ
БЛАГОПОЛУЧЧЯ ОСОБИСТОСТІ У КОНТЕКСТІ
КОНСТРУКТИВНОГО РОЗВИТКУ СУСПІЛЬСТВА»**

Виконала: здобувач вищої освіти
Ps2-M23 групи
спеціальності 053 Психологія
(денна форма здобуття освіти)
Войтович Валентина Романівна

Науковий керівник:
Наталія ГОНЧАРУК
доктор психологічних наук,
доцент, доцент кафедри
загальної та практичної психології

Рецензент:
Ліана ОНУФРІЄВА,
доктор психологічних наук,
професор, завідувач кафедри
загальної та практичної психології

Кам'янець-Подільський – 2024 р.

ЗМІСТ

ВСТУП.....	2
РОЗДІЛ 1. ЗНАЧЕННЯ ПСИХОЛОГІЧНОГО БЛАГОПОЛУЧЧЯ ОСОБИСТОСТІ У ПАРАДИГМІ КОНСТРУКТИВНОГО РОЗВИТКУ СУСПІЛЬСТВА.....	6
1.1. Аналіз досліджень психологічного благополуччя особистості у філософських та психологічних працях.....	6
1.2. Конструктивний розвиток суспільства в аспекті сучасної психології.....	16
1.3. Приклади застосування стратегій позитивних соціальних змін в умовах сьогодення	26
РОЗДІЛ 2. ТЕОРЕТИЧНІ ОСНОВИ ДОСЛІДЖЕННЯ СОЦІАЛЬНИХ СТЕРЕОТИПІВ У КОНТЕКСТІ СУСПІЛЬНОГО РОЗВИТКУ	36
2.1. Історичний екскурс у розвиток терміну, формування поняття та розроблення характеристики соціальних стереотипів	36
2.2. Класифікація соціальних стереотипів	44
2.3. Загроза психологічному благополуччю особистості в умовах формування стереотипів у сучасному суспільстві	53
РОЗДІЛ 3. ЕКСПЕРИМЕНТАЛЬНЕ ВИВЧЕННЯ ВПЛИВУ СОЦІАЛЬНИХ СТЕРЕОТИПІВ НА ПСИХОЛОГІЧНЕ БЛАГОПОЛУЧЧЯ ОСОБИСТОСТІ	60
3.1. Методика емпіричного дослідження соціальних стереотипів	60
3.2. Емпіричний аналіз результатів констатувального експерименту	65
РОЗДІЛ 4. ПСИХОЛОГО-МЕТОДИЧНІ ЗАСАДИ ПСИХОКОРЕКЦІЙНОЇ РОБОТИ ЩОДО ПОДОЛАННЯ СОЦІАЛЬНИХ СТЕРЕОТИПІВ.....	76
4.1. Основні напрями психокорекційної роботи над стереотипами	76
4.2. Зміст та методика психокорекції щодо подолання соціальних стереотипів та покращення психологічного стану особистості	82
ВИСНОВКИ.....	96
СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ.....	98

ВСТУП

Актуальність дослідження. Соціальні стереотипи є ваговою часткою людського буття. Вони формуються під впливом культурних, історичних і соціально-економічних факторів і можуть значно впливати на сприймання та поведінку людей. Розуміння того, як соціальні стереотипи впливають на психологічне благополуччя особистості, має важливе значення для побудови гармонійного суспільства. Тема дослідження взаємозв'язку соціальних стереотипів та психологічного благополуччя особистості особливо актуальна для сучасного українського суспільства, що переживає складні трансформаційні процеси.

Україна в останні роки зіштовхується з низкою глибоких соціально-економічних і політичних викликів, зумовлених військовою агресією Російської Федерації. Ці процеси супроводжуються загостренням соціального напруження, зростанням суспільних стереотипів та упереджень, що негативно впливає на психологічний стан громадян. Дослідження механізмів формування стереотипів як способів підвищення психологічного благополуччя в умовах соціальних змін може стати важливим внеском у розбудову стійкості українського суспільства.

Разом з тим, українська спільнота прагне до глибокої трансформації та європейської інтеграції. Цей процес передбачає подолання низки ментальних бар'єрів, зумовлених успадкованими від радянської епохи упередженнями. Дослідження ролі стереотипів у блокуванні прогресивних змін, пошук ефективних шляхів їх подолання сприяє прискоренню демократичних трансформацій в Україні.

В умовах постмодерного суспільства Україна отримує нові виклики, пов'язані із зростанням соціальної нерівності, маргіналізації окремих груп, поширенням ворожості та недовіри. Ці процеси вимагають системного вивчення психологічних механізмів їх формування та розробки ефективних інструментів психологічної профілактики.

Аналіз теоретичних досліджень та наукових доробок щодо вивчення соціальних стереотипів свідчить про прогресивну роботу науковців. Перші вагомі внески в становленні стереотипу як соціально-психологічного терміну вносять В. Ліппман та Г. Олпорт. Стереотипи сприймаються у парадигмі когнітивної теорії до кінця 1970-х років, і змінюється теорією соціальної ідентичності (А. Теджфел, Дж. Тернер). Дослідження в рамках цієї теорії підкреслює, що стереотипи часто мають не тільки когнітивний, а й емоційно-оцінний характер, вкорінюючи упередженість та дискримінацію.

Важлива роль у розробках теорій та моделей стереотипів належить С. Фіске, Е. Іглі, К. Стілу, Дж. Аронсон, Дж. Еберхардт, Дж. Довідіо, Б. Леві та ін.

Українська психологічна наука приділяє значну увагу вивченню соціальних стереотипів, особливо у контексті міжгрупової взаємодії та національної ідентичності. Ці дослідження наголошують на специфіці формування стереотипів в умовах соціальних трансформацій, політичних конфліктів та культурних змін, характерних для українського суспільства (В. Агєєв, Н. Чепелева, Т. Титаренко, Н. Паніна, О. Злобіна та інші). Однак аналіз наукових праць українських дослідників вказує на недостатнє вивчення питання та обмеженість фундаментальних досліджень з теми.

Метою магістерської роботи є дослідження взаємозв'язку між соціальними стереотипами та психологічним благополуччям особистості, визначення ролі конструктивного розвитку суспільства у цьому процесі.

Основними **завданнями** дослідження є:

1. Теоретичний аналіз понять «соціальні стереотипи» та «психологічне благополуччя особистості»;
2. Емпіричне дослідження взаємозв'язку між соціальними стереотипами та психологічним благополуччям у контексті конкретних соціальних груп;

3. Розроблення практичних рекомендацій щодо подолання негативного впливу соціальних стереотипів на психологічне благополуччя особистості.

Об'єктом дослідження виступають соціальні стереотипи, їх природа, механізми формування та функціонування.

Предметом дослідження є вивчення впливу соціальних стереотипів на психологічне благополуччя особистості.

Для досягнення поставленої мети та вирішення завдань дослідження було використано комплекс взаємопов'язаних **методів**:

1. Теоретичні методи: аналіз наукової літератури з психології особистості, соціальної психології, а також міждисциплінарних праць; систематизація, узагальнення та інтерпретація теоретичних даних.

2. Емпіричні методи: анкетування; психодіагностичні методики (...); спостереження.

3. Методи математичної статистики: кількісний аналіз отриманих даних, перевірка статистичної значущості виявлених взаємозв'язків.

4. Інтерпретаційні методи: якісний аналіз; узагальнення результатів емпіричного дослідження та їх інтеграція з теоретичними положеннями.

Наукова новизна дослідження полягає у:

- розробленні концептуальної моделі впливу соціальних стереотипів на психологічне благополуччя особистості – ця модель враховує когнітивні, емоційні та поведінкові механізми, за допомогою яких стереотипи впливають на різні аспекти психологічного благополуччя;
- поглибленні розуміння взаємозв'язку між стереотипами та компонентами психологічного благополуччя;
- розробленні та апробуванні програми психологічного супроводу, спрямованої на корекцію негативних стереотипів та підвищення рівня психологічного благополуччя.

Теоретичне значення. Дослідження соціальних стереотипів має важливе теоретичне значення, оскільки дозволяє глибше зрозуміти механізми

сприйняття, категоризації та інтерпретації соціальної інформації. Стереотипи відіграють ключову роль у процесах соціальної ідентифікації та міжгрупової взаємодії, впливаючи на когнітивні, емоційні та поведінкові реакції людей. Дослідження теми сприяє розумінню впливу стереотипізації на психологічне благополуччя особистості, його проблематику та наслідки у контексті соціокультурних змін та конструктивного розвитку суспільства.

Стереотипи перебувають у перетині когнітивних, емоційних і соціально-культурних процесів, що робить вивчення актуальним багатьом областей, включаючи соціальну психологію, культурологію, політологію і міжкультурну комунікацію. Теоретичне осмислення цього феномену закладає базу для подальших емпіричних досліджень та практичних інтервенцій, спрямованих на подолання соціальної дискримінації та зміцнення міжгрупової співпраці.

Практична значущість отриманих результатів полягає в тому, що вони можуть бути використані для розроблення психологічних програм, спрямованих на подолання негативного впливу соціальних стереотипів. Дослідження можуть застосовуватися у навчанні та підготовці майбутніх психологів. Розроблена програма психологічного супроводу може використовуватися практикуючими психологами у їхній професійній діяльності у межах проведення активного соціально-психологічного навчання.

Структура магістерської роботи: наукова робота складається із вступу, чотирьох розділів, висновків, списку використаних джерел.

ВИСНОВКИ

Дослідження впливу соціальних стереотипів на психологічне благополуччя особистості у контексті конструктивного розвитку суспільства дало змогу зробити такі висновки:

1. Соціальні стереотипи мають значний вплив на психологічне благополуччя особистості, обмежуючи можливості для самореалізації та створюючи додатковий емоційний тягар. Негативні стереотипи призводять до дискримінації, зниження самооцінки та підвищення рівня стресу. Постійне зіткнення з негативними стереотипами спричиняє розвиток почуття неповноцінності, ізолюваності та підвищення рівня тривожності та депресії. Це обмежує можливості для повноцінної участі в суспільному житті та досягнення особистих цілей. Стереотипи сприяють утвердженню дискримінаційних практик, що перешкоджають рівному доступу до ресурсів та можливостей. Це створює середовище, в якому певні групи населення зазнають соціальної ізоляції. Для поліпшення психологічного благополуччя необхідно розробляти та впроваджувати стратегії, спрямовані на боротьбу зі стереотипами та формування інклюзивного суспільства. Освітні програми, інформаційні кампанії та ініціативи, спрямовані на підтримку різноманіття та толерантності, є важливими кроками на цьому шляху.

2. Емпіричний досвід показав з'ясував, що у студентської молоді є незначні прояви стереотипізації (в середньому в 30,4% респондентів виявлений високий рівень стереотипізації), що можна коригувати психокорекційною роботою. Дослідження впливу соціальних соціальних стереотипів на психологічну складову особистості допомогло виявити, що в середньому у 37,5% респондентів зазнали негативного впливу стереотипів. Дослідження рівня благополуччя та толерантності показали їхній достатньо високий рівень. Зважаючи на це, маємо змогу встановити основними напрямками психокорекційної роботи зниження рівня стереотипної загрози, а також коригування окремих факторів, що представляють когнітивні та поведінкові напрями роботи. Зокрема, це стосується підвищення рівня

самооцінки, усунення внутрішніх конфліктів, проведення просвітніх занять щодо пригнічення розвитку соціальних стереотипів, а також підвищення рівня психологічного благополуччя особистості.

3. Під час формувального експерименту визначено й проаналізовано основні напрямки психокорекційної роботи, а саме: підвищення рівня обізнаності учасників про природу, формування та наслідки стереотипів; розвиток критичного мислення; заміна негативних переконань та установок позитивними; формування емпатії та емоційної грамотності; формування соціальних навичок та ефективної комунікації; зниження рівня психологічного напруження та стресу; підвищення рівня самооцінки та самоприйняття; психологічна підтримка осіб, що зіткнулися з негативним впливом стереотипів. Ці напрями психокорекції згруповано у 3 блоки:

1 блок: просвітницька діяльність з метою усвідомлення стереотипів;

2 блок: підвищення рівня психологічного благополуччя;

3 блок: корекція негативного впливу соціальних стереотипів на особистість. Методами проведення психокорекції окреслено дискусії, вправи та рольові ігри, релаксаційні техніки, техніка відкритого діалогу, використання «Я-висловлювань», рефреймінг, техніки позитивізму, дослідження цінних моментів, переписування ситуацій з особистого життя, використання метафоричних карток, асоціацій, обмін досвідом, дослідження альтернативних історій.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Алещенко В. Психологічне благополуччя особистості. *Вісник Київського національного університету імені Тараса Шевченка. Військово-спеціальні науки*. 2024. 59(3(59)). с. 29–33.
2. Блинова О. Є. Поняття «стереотипу» у просторі наукових категорій. *Науковий вісник Херсонського державного університету. Серія. «Психологічні науки»*. 2014. Вип.1, т. 2. С. 7-11.
3. Гуз М.Р. Гендерно-рольові стереотипи серед студентської молоді. *Наукові записки. Спеціальний випуск*. 2002. Т. 20. С. 374-375.
4. Дробович А. Е. Гедоністичний дискурс як феномен європейської культури: філософсько-антропологічний аналіз : дисертація канд. філософських наук : 09.00.04. Київ, 2014. 215 с.
5. Знанецька О. Методика дослідження феномена психологічного благополуччя: опис, адаптація, застосування. *Вісник Дніпровського університету. Серія: Педагогіка і психологія*. 2004. Вип. 7. С. 3–10.
6. Каргіна Н. В. Психологічне благополуччя у часовому вимірі. *Науковий вісник Херсонського державного університету. Серія «Психологічні науки»*. 2017. Вип. 3, Т. 1. 2017. с. 73-77
7. Манфред Г. Світ Канта / перекл. з німецької Лесі Харченко. Київ : Юніверс, 2007. 336 с.
8. Мироненко О. Руссо Жан-Жак. Київ : Парламентське видавництво, 2011. 646 с.
9. Карсканова С. В. Роль соціальних стереотипів у формуванні патріотично налаштованої особистості. *Науковий вісник Херсонського державного університету. Серія: Психологічні науки*. 2017. № 4(1). С. 53-57.
10. Касьянов Г. В. Образ іншого в сусідніх історіях: міфи, стереотипи, наукові інтерпретації. Київ : Інститут історії України НАН України, 2008. 264с.

11. Колісник О. В. Соціальні стереотипи в реаліях сучасного суспільства. *Грані. Серія «Соціологія»*. 2015. № 10(1). С. 154-158.
12. Можаровська Т. Психологічне благополуччя: теоретичні підходи до визначення поняття. *Психологічні перспективи*. 2021. Вип. 37. С. 155-167.
13. Павленко Г. В. Ресурси досягнення психологічного благополуччя. *Теоретичні і прикладні проблеми психології*. 2019. № 2. С. 286-296.
14. Психологія особистості: Словник-довідник. / За ред. П.П. Горностая, Т.М. Титаренко. Київ : Рута, 2001. 320 с.
15. Світич С. І. Проблеми вивчення стереотипів та стереотипізації: теоретико-методологічні підходи. *Наукові записки*. 2013. Вип. 1(63). С. 310-324.
16. Сергійчук Т. І. Античність в особах: видатні й відомі представники античності у замальовках сучасного письменника. Київ : Веселка, 2011. 671 с.
17. Омелянська В. І. Концептуальний аналіз психологічного благополуччя. *Науковий вісник Ужгородського національного університету. Серія: Психологія*. 2021. №1. С. 22-26.
18. Роджерс К. Вчитися бути вільним. Гуманістична психологія: Антологія в 3-х т. / За ред. Р. Трача і Г. Балла. Т. 1. Київ, 2001
19. Ткачишина О. Р. Вивчення уявлень про стереотипи у студентів психологів. *Теорія і практика сучасної психології*. 2018. № 3. С. 146-149.
20. Химович О. Стереотип: теоретико-методологічні підходи до інтерпретації. *Соціальні технології: актуальні проблеми теорії та практики*. 2013. Вип. 59-60. С. 66-76.
21. Широка С. І. Значення словосполучення «стереотип поведінки» та його місце в категоріально-поняттєвому полі соціальної філософії. *Гуманітарний часопис*. 2007. №4. С. 104-111.
22. Яворська Л. М. Фактори становлення психологічного благополуччя особистості. *Наука і освіта*. 2014. №12. С. 216–220.
23. Bandura A. Social Cognitive Theory: An Agentic Perspective. *Annual Review of Psychology*. 2001. 52(1). P. 1-26.

24. Bar-On R.. Emotional and Social Intelligence: Insights from the Emotional Quotient Inventory. In R. Bar-On & J. D. A. Parker (Eds.), *The Handbook of Emotional Intelligence*. San Francisco : Jossey-Bass, 2000. P. 363-388
25. Diener E. Subjective well-being: The science of happiness and a proposal for a national index. *American Psychologist*. 2000. 55(1). P. 34-43.
26. Eagly A. H., Wood W. Social Role Theory of Sex Differences and Similarities: A Current Appraisal. In J. S. Eccles, I. L. Barber, & J. B. Eccles (Eds.), *Advances in Gender Research*. San Diego : Elsevier, 2016. P. 53-73.
27. Fiske S. T., Cuddy A. J. C., Glick P. Universal dimensions of social cognition: Warmth and competence. *Trends in Cognitive Sciences*. 2007. 11(2). P. 77-83.
28. Halpern, D. *Social Capital*. Cambridge : Polity Press, 2005. 400 p.
29. Heilman M. E., Caleo S. Combatting gender discrimination: A lack of fit framework. *Group Processes & Intergroup Relations*. 2018. 21(5). P. 725-744.
30. Inglehart, R., & Norris, P. *Rising Tide: Gender Equality and Cultural Change Around the World*. Cambridge : Cambridge University Press, 2003. 244 p.
31. Levy, B. R. Stereotype Embodiment: A Psychosocial Approach to Aging. *Current Directions in Psychological Science*. 2009. 18(6) P. 332-336.
- Pascoe E. A., Richman L. S. Perceived Discrimination and Health: A Meta-Analytic Review. *Psychological Bulletin*. 2009. 135(4). P. 531-554.
32. Peterson C., Seligman M. E. P. *Character strengths and virtues: A handbook and classification*, Oxford University Press, 2004. 816 p.
33. Pratto J., Sidanius J., Levin, S. Social Dominance Theory and the Dynamics of Intergroup Relations: Taking Stock and Looking Forward. *European Review of Social Psychology*. 2006. 17(1). P. 271-320.
34. Putnam R. D. *Bowling Alone: The Collapse and Revival of American Community*. New York : Simon & Schuster, 2000. 544 p.

35. Richeson J. A., Sommers S. R. Toward a Social Psychology of Race and Race Relations for the Twenty-First Century. *Annual Review of Psychology*. 2016. Vol. 67. P. 439-463.
36. Ryff C. D., Singer B. H. The contours of positive human health. *Psychological Inquiry*. 2003. 14(2). P. 61-72.
37. Schneider D. J. *The Psychology of Stereotyping*. New York : Guilford Press, 2004. 704 p.
38. Seligman M.E.P. *Learned Optimism: How to Change Your Mind and Your Life*. Vintage Books, 2006. 319 p.
39. Seligman M.E.P., Csikszentmihalyi M. (2000). Positive Psychology: An Introduction. *American Psychologist*. 2000. 55(1). P. 5-14.
40. Todd D. *Handbook of prejudice, stereotyping and discrimination*. New York : Psychology Press. 2015. 532 p.
41. Viglione J., Hannon L., & DeFina R.. The Impact of Race on Sentencing Decisions. *Criminal Justice and Behavior*. 2018. 45(3). P. 297-318.
42. Wilkinson R. G., Pickett K. E. *The Spirit Level: Why More Equal Societies Almost Always Do Better*. London : Allen Lane, 2009. 400 p.
43. Williams D. R., & Mohammed, S. A. Discrimination and Racial Disparities in Health: Evidence and Needed Research. *Journal of Behavioral Medicine*. 2009. 32(1). P. 20-47.
44. Wilson C. *Epicureanism at the Origins of Modernity* (1st edition). Oxford University Press, 2008. 318 p.
45. Woolcock M., Narayan D. Social Capital: Implications for Development Theory, Research, and Policy. *The World Bank Research Observer*. 2000. 15(2). P. 225-249.